

Boëthius

Boëthius Poslední Říman

Z latinských originálů Anicius Manlius Severinus Boëthius, *Philosophiae consolatio*, ed. Raffaello Del Re, Romae 1968 (*Filozofie učitelkou*), Boëthii *De institutione arithmetica libri duo*, *De institutione libri quinque*, rec. G. Friedlein, Lipsiae MDCCCLXVII (*Úvod do hudby*), *Pseudo-Olga Weijers*, Leiden 1976 (*Školská výchova*), *Ennodii epistularum l. VIII ep. I*, ed. F. Vogel, Monumenta Germaniae Historica — Auctores Antiquissimi VII, Berlin 1885 (*Ennodiov dopis Boëthiovi*), *Cassiodori epistularum l. I. ep. XLV*, ed. Th. Mommsen, Monumenta Germaniae Historica — Auctores Antiquissimi XII, Berlin 1894 (*Cassiodorův dopis Boëthiovi*) přeložil a opatřil poznámkami Václav Bahník. Úvodní studii Boëthius a Čechy napsala a obrazové přílohy vybrala Anežka Vidmanová.

Z latinských originálů přeložil Václav Bahník Předmluvu napsala dr. Anežka Vidmanová, CSc. Typografie Clara Istlerová Vydalo nakladatelství Vyšehrad jako svou 623. publikaci Vydání první. Stran 191. Odpovědný redaktor dr. Břetislav Daněk Technická redaktorka Helena Illíková Vytiskl Mír n. p., závod 5 Praha 2, Václavská ul. 12 Náklad 4500 výtisků. AA12,88 VA13,10 Vázaný výtisk 31 Kčs Nakladatelství Vyšehrad Praha 2, Karlovo náměstí 5 33—623—82 02/05 403/856 31 Kčs

Filozofie, zachovávajíc důstojnou tvář a vážný výraz, zazpívala tichým a sladkým hlasem tuto píseň, a když chtěla ještě něco dodat, tu jsem ji já, který jsem ještě zcela nezapomněl na svůj zármutek usazený hluboko v srdci, přerušil a řekl jsem: „Vše, co jsi až do této chvíle řekla ty, která vedeš k pravému světlu, se ukázalo posuzováno samo o sobě, božské, a díky tvým vývodům nevyvratné. Řekla jsi něco, co mi kdysi nebylo zcela neznámé, třebaže jsem to nedávno pro bolest z utrpené křivdy zapomněl. Avšak příčina našeho zármuteku, a řekl bych příčina nejvážnější, spočívá právě v tom, že může vůbec být na světě zlo nebo že může zůstat nepotrestáno, ačkoliv existuje dobrý vládce světa. Ty sama jsi jistě víš, jak velké podivení si zaslouží už toto. K tomu se však druží něco ještě mnohem vážnějšího. Vždyť za vlády a rozkvětu ničemnosti ctnost nejenže není odměňována, ale klesla dokonce pod nohy zločinců, ti po ní šlapou a ona pyká za to, zač by měly pykat zločiny. Nikdo se nemůže dost vynadivit tomu nebo si dost postěžovat na to, že se něco takového děje v říši boha vševědouceho, všemohoucího, avšak chtějícího jen dobro.“

Nato promluvila ona: „Zasloužilo by si to věru nekonečný úžas a bylo by to hroznější než všechny nestvůry dohromady, kdyby byly, jak ty si myslíš, v tak pečlivě uspořádaném domě tak dokonalého hospodáře nádoby malé ceny opatrovány a kdyby nádoby cenné byly samá špína. Avšak ono tomu tak není. Vždyť nebudou-li oťřeseny naše nedávné závěry, poznáš z podnětu toho, o jehož vládě právě mluvíme, že dobří jsou vždy mocní, kdežto zlí jsou stále poniženi a slabí, že nečestí nikdy nezůstávají bez trestu a ctností bez odměny, že na dobré čeká vždy štěstí a na zlé neštěstí, a poznáš ještě mnoho takového, co může uklidnit tvé nářky a posílit tě stálou pevností. A protože jsi mým prostřednictvím spatřil podobu pravé blaženosti, kterou jsem ti před časem ukázala, a poznal jsi také, kde se nalézá, až projdeš vše, co považují za nutné předělat, ukážu ti cestu, která tě dovede zpátky domů. Také propůjčím tvé myslí křídla, na nichž se bude moci vznést do výše, abys zahnal všechny zmatky a aby ses pod mým vedením, po mé stezce a na mém voze vrátil živ a zdráv do vlasti.“

[1] básně

*Mám totiž křídla, jež ptáčím se rovnají
a k nebes klenbě vystoupí.*

*Když si je rychlá mysl připevní,
zem nenávidí, zhrdá jí,*

*překoná nesmírnou sféru vzduchovou
a vidí mračna za sebou,*

*překročí ohnivý vír, jenž se ohřívá
éteru čilým pohybem,*

*nakonec vystoupí do hvězdných domovů
a spojí cestu se Sluncem,*

*nebo ledného starce provázá
jak voják hvězdy třpytivé,*

*nebo zas, kdekoli jiskří noc oblohou,
tam každou hvězdu obhádá,*

*a když se tohoto pohledu nasytí,
pak odvrátí se od pólu,*

*spočíne na hřbetě rychlého éteru
a vidí světle velebné.*

*Vládce králů tam žezlo má v pravici
a drží světa otiže,*

*nehynný ovládá letící skoostný vůz,
všech věcí soudce vznešený.*

*Jestliže tam tě zpět cesta přivede,
již nepřamělitiv hledáš teď,*

*řekneš: „To je má vlast, už si vzpomínám,
zde původ můj, zde zůstanu.“*

*Když se ti zachce spatřit noc na zemi,
již opustil jsi nedávno,*

*uvidíš v exilu světepé tyrany,
jichž národy se bojí dnes.“*

[2] próza

Tu jsem jí řekl: „Jak velké věci slibuješ! Nepochybuj o tom, že to můžeš dokázat. Jen už mě dál nenapínej, když jsi ve mně probudila takovou touhu.“

Ona řekla: „Především ti tedy bude dovoleno poznat, že u dob-

rých je vždy přítomna mohoucnost, kdežto špatné opustily všechny síly. Jedno vyplývá z druhého. Protože dobro a zlo jsou protiklady, tu jestliže je jisté, že dobro je mohoucí, je z toho zřejmá slabost zla; na druhé straně jestliže je jasně vidět křehkost zla, lze z toho poznat pevnost dobra. Aby však věrohodnost mého výroku byla větší, budu nyní postupovat oběma cestami a budu hledat důkaz pro svá tvrzení hned tu, hned tam.

Účinek veškerého lidského konání závisí na dvou věcech, na vůli a na mohoucnosti. Jestliže jedno z toho chybí, nelze nic vykonat. Když schází vůle, člověk se ani nepustí do toho, co nechce, a když chybí mohoucnost, je vůle nedosažitelná. A tak vidíš-li, že někdo chce něčeho dosáhnout, ale nedosahuje toho, nemůžeš pochybovat, že mu chyběla síla k dosažení toho, co chtěl.“

„To je jasné,“ přiznal jsem, „to není možné popřít.“

„Avšak uvidíš-li, že někdo uskutečnil, co chtěl, budeš snad pochybovat o tom, že také mohl?“

„Ne.“

„V tom, co člověk může, musí být považován za silného, co nemůže, v tom musí být považován za slabého.“

„To přiznávám.“

„Pamatuješ se tedy,“ pokračovala, „že jsme dřívějšími úvahami došli k závěru, že veškeré úsilí lidské vůle, projevující se různými snahami, spěje k blaženosti?“

„Pamatuji se, že i to bylo dokázáno.“

„A vzpomínáš si, že blaženost je samo dobro, a že proto všichni touží po dobru, když hledají blaženost?“

„Na to si nepotřebuji vzpomínat, protože mi to tkví pevně v paměti.“

„Všichni lidé tedy, dobří stejně jako špatní, se se stejným úsilím snaží dojít k dobru?“

„Vyplývá to z toho,“ připustil jsem.

„Avšak je jisté, že se lidé dosažením dobra stanou dobří?“

„To je jisté.“

„Dosahnou tedy dobří toho, po čem touží?“

„Zdá se že ano.“

„Avšak kdyby špatní dosáhli dobra, po němž touží, nemohli by být špatní.“

„Je tomu tak.“

„Protože tedy jedni i druhí usilují o dobro, avšak jedni ho do-

sáhnou, druhí ne, lze pochybovat o tom, že dobří jsou mohoucí, kdežto špatní že jsou slabí?“

„Každý, kdo o tom pochybuje, není schopen pochopit podstatu věci ani důsledek tvých úvah.“

„Dále,“ pokračovala, „dejme tomu, že si dva usmyslí stejnou věc odpovídající přirozenosti, že ji jeden provede jako svůj přirozený úkol a že ji uskuteční, kdežto druhý není vůbec schopen onen přirozený úkol zastat a jiným způsobem, než odpovídá přirozenosti, jen napodobuje plnění svého úmyslu, ale nesplní jej: kterému z nich přisoudíš větší sílu?“

„I když si domýšlím, kam asi míříš, přece jen bych to od tebe chtěl slyšet jasněji.“

„Popřeš, že chůze je pro lidi přirozený pohyb?“

„To ne,“ odpověděl jsem.

„A pochybuješ snad o tom, že tento pohyb je přirozeným úkolem nohou?“

„Ani to ne.“

„Kdyby tedy někdo schopný chodit po nohou skutečně tak chodil a druhý, jemuž by tato přirozená schopnost nohou chyběla, by se pokoušel chodit po rukou, kdo z nich může být právem považován za silnějšího?“

„Jen vykládej souvisle dál, vždyť nikdo nepochybuje o tom, že silnější je ten, kdo má tuto přirozenou schopnost, než ten, kdo ji nemá.“

„Avšak nejvyšší dobro, které je stejně cílem pro dobré jako pro špatné, hledají dobří přirozenou cestou ctností, kdežto špatní se ho snaží dosáhnout různými žádostmi, a to není přirozená cesta k dosažení dobra. Máš snad jiný názor?“

„Ne, vždyť je jasné i to, co z toho vyplývá. Podle toho, co jsem připustil, jsou dobří nutně mohoucí, špatní slabí.“

„Je správné, že běžší napřed, a to je, jak lékaři doufají, známku, že se přirozenost už vzchopila a je schopná odporu. Ale protože vidím, že jsi dobře připraven chápat, nahradím četnější důkazy. Jen se podívej, jak zřejmá a jak velká je slabost lidí oddaných nestem, kteří nejsou schopni dojít ani k tomu, k čemu je vede, ba téměř žene přirozený pud. A co by se stalo potom, kdyby je opustila tato tak velká a téměř nepřemožitelná pomoc přirozenosti, která jde před nimi? Jen uvaž, jaká je nemohoucnost lidí zločinných. Nejsou to odměny nepatrné nebo určené jen na hraní, jichž se do-

máhají, kterých však nemohou dosáhnout a dostat, neboť umdlévají, když jde o sám souhrn a vrchol věcí, a nedojdou, ubožáci, k žádnému výsledku v tom jediném, oč ve dne v noci usilují a v čem se významenávají síly dobrých. Tak jako bys toho, kdo by mohl dojít pěšky až na místo, odkud by už dál nevedla schůdná cesta, pokládal za nejzdatnějšího chodce, právě tak musí považovat za nejmohoucnějšího toho, kdo dospěje až na hranice věcí žádoucích, za nimiž už dál nic není. Z toho vyplývá i opak, že lidé zločinní se zdají současně zbaveni všech sil.

Proč se odvracejí od ctnosti a jdou za neřestmi? Z neznalosti, co jsou dobra? Ale co má méně síly než slepota nevědomosti? Nebo znají, za čím je třeba jít, ale vášně je sráží z cesty? Jsou tedy oslabeni nezdrženlivostí a nemohou zápasit s neřestí. Nebo snad vědomě a dobrovolně opouštějí dobro a zahýbají k neřestem? Ale pak nejenže přestávají být mohoucí, ale přestávají vůbec být. Vždyť ti, kteří opouštějí společný cíl všeho jsoucímho, přestávají současně i být.

Někomu by se snad mohlo zdát zvláštní mé tvrzení, že špatní, jichž je mezi lidmi většina, vůbec neexistují, ale je tomu tak. Já totiž netvrdím, že nejsou špatní ti, kteří jsou špatní, já však čistě a prostě říkám, že špatní neexistují.

Tak jako bys totiž mrtvolu nazval mrtvým člověkem, nemohl bys ji však nazvat prostě člověkem, stejně tak mohu připustit, že neřestní lidé jsou špatní, nemohu však přiznat, že existují nepodmíněně. To totiž existuje, co dodržuje řád a zachovává přirozenost, avšak co se od přirozenosti vzdálí, opustí i bytí, které je uloženo v jeho přirozenosti. Řekneš: „Avšak špatní mohou.“ Ani já to nechci popírat, jenže tato jejich mohoucnost nevychází ze síly, ale ze slabosti. Mohou totiž zlo, a k tomu by neměli sílu, kdyby si byli mohli podržet schopnost konat dobro.

A právě tato mohoucnost ukazuje s větší zřejmostí, že nic nemohou. Vždyť jestliže zlo je ničím, jak jsme před chvílí dokázali, je jasné, že nešlechtní, protože mohou jen zlo, nemohou nic.“

„To je zřejmé.“

„A abys pochopil, jaká je síla této mohoucnosti, nedávno jsme stanovili, že nic není mohoucnější než nejvyšší dobro.“

„Tak jest,“ řekl jsem.

„Avšak toto dobro nemůže konat zlo.“

„To ne.“

„Věřt tedy někdo,“ zeptala se, „že lidé mohou všechno?“

„Nikdo, ledaže by neměl zdravý rozum.“

„Avšak lidé mohou zlo.“

„Kéž by nemohli!“ povzdechl jsem si.

„Když tedy ten, kdo může jen dobro, může všechno, avšak nemohou všechno ti, kteří mohou i zlo, je jasné, že ti, kteří mohou zlo, mohou méně. K tomu přistupuje, že všechnu mohoucnost musíme počítat mezi věci žádoucí a že všechny věci žádoucí se vztahují k dobru jako k nějakému vrcholu své přirozenosti, jak jsme dokázali. Ale možnost páchat zločiny se nemůže vztahovat k dobru, není tedy žádoucí. Ovšem každá mohoucnost je žádoucí. Je tedy jasné, že možnost konat zlo není mohoucností.

Z toho všeho naprosto nepochybně vysvítá mohoucnost dobrých a slabost špatných a jasně se ukazuje pravdivost oné Platónovy myšlenky, že jen moudří mohou konat to, co si přejí, kdežto nešlechtní sice konají to, co se jim líbí, nemohou však uskutečnit, co si přejí. Dělalj totiž ledacos, protože věří, že tím, co je těší, dosáhnou dobro, po němž touží, avšak v žádném případě ho nedosáhnou, protože hanebné činy nedojdou k blaženosti.

[2] básně

Na vysokém trůnu vidíš

vznešené vladaře sedět.

Ství se v purpurovém rouchu

zlověstné zbraně je sítěží,

posupné jsou jejich tváře,

ze srdce zloba je duší.

Stáhní z pyšných, co je hals,

ještinou okrasu těla,

uvídíš, že páni vespod

tísnivě řetězy nosí.

Jedněm totiž vášeň leptá

zžravou chtivostí srdce,

druhým bítuje hněv kalný

mysl a zvedá v ní bouři.

Smutek tísní zajatce, či

nejistá naděje trápí.

*Ježto tedy jedna hlava
tolik má tyranů v sobě,
nedělá, co sama chce, když
obtěžní páni ji tísní.*

[3] próza

Vidíš tedy, jak hluboko v bahně se válejí neřesti a v jakém světle září šlechetnost? Právě na tom je zřejmé, že dobrým nikdy nechybějí odměny a zločinům patřičné tresty. Ne neprávem se může zdát, že ve všem, co se dělá, je odměnou právě to, kvůli čemu se to dělá, například odměnou za běh na závodišti je věnec, kvůli kterému se běhá. Avšak ukázali jsme, že právě tím dobrem, kvůli kterému se všechno dělá, je blaženost. Jest tedy jako společná odměna pro lidské činnosti stanoveno samo dobro. Avšak toto dobro nelze oddělit od dobrých (nebude přece dále po právu zván dobrým ten, kdo nemá dobro); proto žádné mravy nezůstávají bez příslušných odměn. Ať tedy špatní zuří jak chtějí, moudřejší přesto věnec nespadne ani neuschne. Cizí nešlechetnost nestrhne šlechetným duším ozdabu, která jim patří. Kdyby se někdo radoval z něčeho, co dostal zvnějšku, mohl by mu to vzít někdo jiný nebo i sám ten, kdo mu to dal, protože však tuto ozdobu dává každému jeho vlastní šlechetnost, přijde o svou odměnu tenkrát, když přestane být šlechetný. Konečně vzhledem k tomu, že každou odměnu lidé žádají proto, že ji považují za dobro, kdo by si mohl myslet, že kdo má podíl na dobru, nemá podíl na odměně? Jenže na jaké odměně? Na té nejkrásnější a největší ze všech!

Vzpomeň si na ono znamenité corollarium, které jsem ti nedávno dala, a uvažuj takto: protože samo dobro je blaženost, je jasné, že se všichni dobří stávají blaženými právě tím, že jsou dobří. Avšak dohodli jsme se, že ti, kteří jsou blaženi, jsou bozi. Odměnou dobrých, kterou nezničí čas, nezmenší ničť moc, nezatemní ničť nešlechetnost, je tedy stát se bohem.

Za tohoto stavu věcí nemůže mít moudrý žádnou pochybnost o potrestání zlých, jemuž nemohou uniknout. Protože dobro a zlo a rovněž tresty a odměna stojí na opačných stranách přímo proti sobě, pak tomu, co vystupuje, jak vidíme, jako odměna dobrého, nutně na opačné straně odpovídá trest zlého. Jako se tedy pro šlechetné stává odměnou sama šlechetnost, tak pro nešlechetné je

trestem ničemnost sama. Žádný, koho postihne trest, nepochybuje o tom, že jej postihlo zlo. Kdyby se tedy takoví lidé sami ocenili, mohlo by se jim zdát, že jsou prosti trestu, když jsou ničemností, největším ze všech zel, nejen postižení, ale prolezlí skrz naskrz?

Podívej se však z druhé strany, ze strany dobra, jaký trest považí nešlechetné. Vždyť ses před chvílí poučil, že všechno, co je, je jedno a že jedno je dobro. Z toho vyplývá jako důsledek, že všechno, co je, se také jeví jako dobro. Takto vše, co odpadne od dobra, přestane existovat. Tím se stává, že špatní přestanou být tím, čím byli — nicméně vzhled lidského těla, který jim zůstal, stále ještě ukazuje, že kdysi byli lidmi. Nicméně obrátivše se k špatnosti ztratili i lidskou přirozenost. Na druhé straně vzhledem k tomu, že jen šlechetnost může člověka povznést nad lidskou přirozenost, nutně nešlechetnost srazí pod lidskou důstojnost ty, které zbavila lidství. Nemůžeš tedy považovat za člověka, koho vidíš změněného neřestmi. Násilný lupič cizího majetku plane hrabivost? Prohlásíš ho za podobného vlkovi. Vznětlivý a nepokojný cvičí svůj jazyk v hádkách? Toho přirovnáš ke psu. Tajný osnovatel nástrah se raduje, že někoho lstivě okradl? Může být postaven na roveň lískám. Prchlivý soptí? Lze o něm věřit, že má duši lva. Bázlivý a stále připravený k útěku se leká věcí, z nichž nejde strach? Považujme ho za podobného jelenům. Loudavý a tupý se chová netečně? Žije jako osel. Lehkomyslný a nestálý se zajímá každou chvílí o něco jiného? V ničem se nelíší od ptáků. Jiný se noří do hnusných a nečistých náruživostí? Je spoután choutkami špinavé svině. Tak se stává, že kdo opustil šlechetnost a přestal být člověkem, mění se ve zvíře, protože nemůže přejít do božského stavu.

[3] básně

*Větr zadul kdys do plachet
krále Ithaky, přihnal loď
mořem blouditčt k ostrovu,
sádlu překrásné bohyně,
dcery božského Héliá,
která všem novým příchoztím
nápoj kouzelný namíchlá.*

Znalost bylin jí umožní
dát jim rozličné podoby:

v kance jednoho změnila,
druhý africkým lvem se stal,
zuby, spáry mu vyrostly.

Jiný, z něhož se teď stal vlk,
chtěl by nakřkat, vyje však,
další obchází krotce dům
jako indická tygřice.

Ať se nad králem stíženým
mnoha svízeli stítoval

Merkur, křídlatý báh, a jej
z nástrah Kírčinych zachránil,

už se z kouzelných pohárů
jeho veslaři napili,

jako prasata jedli pak

místo chleba jen žaludy,
hlas i tělo své ztratili,

nic z nich nezbylo bez změny.

Jenom mysl je netknutá,

kvůli nad hrůzným prožitkem.

Přiliš slabá je bohyň,

málo účinné byliny —

svadou proměnit údy jen,

srdce proměnit nesvedou!

Člověk sílu svou uvnitř má,
v skryté pevnosti zavřenou.

Avšak mocněji působí

strašný jed, který do hloubky

unikne, vezme ti vlastní já,

tělu neškodí, o to huř

řádí v myslí, již zraňuje.“

[4] próza

Tu jsem jí řekl: „Připouštím, že je to takové, a vidím, že ne neprávem se říká, že si nerestní lidé sice uchovávají vzhled lidského těla, že se však přesto vlastnostmi své duše mění ve zvířata. Avšak

těm, jichž krutá a zločinná mysl zuří a chystá zkázu dobrým, by nemělo být dovoleno počínat si tak.“

„Také jim to není dovoleno,“ řekla na to, „jak bude ukázáno na patřičném místě. Přesto kdyby se zločinným lidem vzalo to, o čem se věří, že jim je dovoleno, znamenalo by to velké zmírnění jejich trestu. Možná že se to někomu zdá neuvěřitelné, ale špatní nutně jsou nešťastnější, kdykoli dosáhnou toho, po čem toužili, než když nemohou svou touhu ukojit. Neboť jestliže je nešťastím, chtěl-li někdo něco nesprávného, větším nešťastím je, jestliže to mohl udělat — bez toho by ono nešťastné chřéní bylo neúčinné. A tak protože každá jednotlivost má své neštěstí, nutně jsou postiženi trojnásobným neštěstím ti, kteří chtějí zločin, mohou jej spáchat a spáchají ho.“

„Souhlasím s tebou,“ řekl jsem, „ale vroucně si přeji, aby byli brzy tohoto neštěstí zbaveni a připraveni o možnost páchat zločiny.“

„Budou ho zbaveni rychleji, než si možná přeješ nebo než si oni myslí. Vždyť v tak těsných hranicích života nic není tak vzdálené, aby duši, zejména nesmrtelné, připadalo příliš dlouhé čekat na to.

Vždyť jejich velké naděje i vysoká stavba jejich zločinů jsou často rozmetány náhlým a nenadálým koncem, což samozřejmě ukončí jejich neštěstí. Vždyť čím-li ničemnost lidí nešťastnými, je nutně nešťastnější ten, kdo je ničemou déle. Já bych je považovala za nejnešťastnější, kdyby posléze aspoň smrt neukončila jejich špatnost. Jestliže jsme tedy dospěli k správnému závěru, pokud jde o neštěstí jako následek ničemnosti, je jasné, že nemá konce neštěstí, o němž je známo, že je věčné.“

A já jsem řekl: „To je zvláštní závěr, není snadné s ním souhlasit, musím však uznat, že se až příliš shoduje s tím, co bylo připsáno dřívě.“

„Správně usuzuješ. Avšak komu se zdá těžké přistoupit na takový závěr, ten musí buď dokázat, že se předpokládalo něco nepravdivého, nebo ukázat, že sestavení premis nevede k nutnému závěru. Jinak, uznají-li se premisy, není důvod proti závěru něco namítat. Po pravdě řečeno i to, co řeknu teď, by se mohlo zdát stejně zvláštní, ale stejně nutně to vyplývá z toho, co bylo přijato.“

„Co je to?“ zeptal jsem se.

„Že neslechetní jsou šťastnější, když na ně dopadne trest, než

když je spravedlnost žádným trestem nepostihne. A nechystám se teď dokazovat něco, co by leckoho mohlo napadnout, že se totiž potrestáním špatné mravy napravují a strachem z trestu jsou přiváděny na správnou cestu, trest že je také pro ostatní odstrašujícím příkladem, aby se vyhýbali jednání, které by se jim mohlo vytýkat, ale myslím si, že neslechetní jsou nějak jinak nešťastnější, nejsou-li potrestáni, i kdybychom nepřihlíželi k nápravě a i kdyby se nebral žádný ohled na příklad.“

„Který jiný způsob kromě těchto by ještě mohl být?“ zeptal jsem se.

A ona mi řekla: „Uznali jsme, že dobří jsou šťastní, špatní nešťastní?“

„Ano.“

„Jestliže se tedy někomu k jeho neštěstí přidá něco dobrého, není šťastnější než ten, jehož neštěstí je čisté a osamocené, bez přimíšení nějakého dobra?“

„Zdá se, že ano.“

„A co když se téměř nešťastníkovi, který nemá vůbec žádného dobro, připojí k tomu, kvůli čemu je nešťastný, ještě nějaké jiné zlo, nemusí být pokládán za mnohem nešťastnějšího, než je ten, jehož neštěstí je zmírněno účástí dobra?“

„Jak by ne?“ řekl jsem.

„Avšak zřejmě je spravedlivé, že neslechetní jsou trestáni, a nespravedlivé, aby unikli bez trestu.“

„Kdo by to popíral?“

„Avšak nikdo nepopře ani to,“ pokračovala, „že dobré je všechno, co je spravedlivé, a naopak co je nespravedlivé, že je špatné.“ Odpověděl jsem jí, že to je jasné.

„Když jsou neslechetní trestáni, přidává se jim tedy něco dobrého, totiž trest, který je z hlediska spravedlnosti dobrý, a když zůstanou bez trestu, mají v sobě nějaké další zlo, samu beztrestnost, o níž jsi uznal, že je v důsledku nespravedlivosti zlem.“

„To nemohu popířít.“

„Neslechetní jsou tedy daleko nešťastnější, když jim byla dána darem nespravedlivá beztrestnost, než když byli spravedlivě potrestáni.“

Tu jsem řekl: „To je důsledkem toho, k čemu jsme nedávno dospěli. Prosím tě však,“ pokračoval jsem, „ty nepočítáš s žádným trestem pro duše, když tělo skončí smrtí?“

„Ale ano, dokonce s velkým trestem. Někdy jej myslím ukládá trestající přísnost, jindy očisťující dobrotivost. Nemám však v úmyslu hovořit o tom nyní.“

Až do této chvíle jsem usilovala o to, abys poznal, že není ničím moc špatných, která se ti zdála něčím tak nedůstojným. Abys viděl, že ti, na jejichž beztrestnost sis stěžoval, nikdy nepřijdou o trest za svou neslechetnost, a aby ses poučil o tom, že bezuzdnost, za jejíž brzký konec jsi prosil, dlouho netrvá, že by byla tím nešťastnější, čím déle by trvala, a nejnešťastnější že by byla, kdyby byla věčná; konečně že neslechetní jsou nešťastnější, když jsou nespravedlivě propuštěni bez trestu, než když jsou postiženi zaslouženým trestem. Z tohoto tvrzení vyplývá, že je pro ně větší trýzní, když se o nich věří, že nebyli potrestáni.“

Na to jsem jí řekla: „Když uvažuji o tvých důvodech, docházím k názoru, že nelze říci nic pravdivějšího. Vráťím-li se však k lidským soudům, kdo by mohl považovat tyto věci neříkám za uvěřitelné, ale už jen za hodné poslouchání?“

„Máš pravdu,“ souhlasila. „Lidé totiž nedokáží povznést oči navyklé na temnoty k světlu zjevné pravdy a podobají se oněm ptákům, jejichž zrak noc osvětluje a den oslepuje. Nepřihlížejí totiž k řádu věcí, ale ke svým hnutím myslí a následkem toho považují možnost páchat zločiny nebo beztrestnost za ně za štěstí.“

Podtvej se však, co nařizuje věčný zákon. Přízpůsob svého ducha tomu, co je lepší, pak nepotřebuješ soudce, který by ti přidělil odměnu, ty sám ses přidružil k tomu, co víc vyniká. Obrátíš-li však svůj zájem k tomu, co je horší, pak nehledej mstitele mimo sebe. Ty sám ses vrhl do horšího, tak jako kdyby ses střídavě díval na špi navou zem a na sebe a jen působením svého způsobu nazírání, aniž by se uplatnil jakýkoli vnější vliv, bys měl dojem, že hned jsi v bahně, hned mezi hvězdami.

Jenže na tohle dav nemyslí. Co tedy máme dělat? Máme se přidat k těm, kteří se podobají zvířatům, jak jsme dokázali? Co když někdo úplně ztratí zrak, zapomene dokonce, že vůbec někdy viděl, a věří, že mu nic nechybí k lidské dokonalosti — máme snad proto my, vidoucí, věřit totéž jako ten slepec? Takoví lidé totiž nepřipustí ani to, co se opírá o stejné platné rozumové důvody, že jsou totiž nešťastnější ti, kteří křivdu páchají, než ti, kteří ji snášejí.“

„Právě tyto důvody bych chtěl slyšet.“

„Popíráš snad,“ řekla, „že si každý nešlechetný člověk zaslouží potrestání?“
„To ne.“
„Je tedy z mnoha důvodů jasné, že nešlechetní jsou nešťastní.“
„To je pravda,“ souhlasil jsem.
„Nepochybuješ tedy, že lidé, kteří si zaslouží potrestání, jsou nešťastní?“

„S tím souhlasím,“ řekl jsem.
„Kdybys tu tedy seděl jako soudce, kdo by podle tebe měl být potrestán, ten, kdo křivdu spáchal, nebo kdo ji musel snést?“
„Není sporu o tom, že bych dal poškozenému zadostiučinění utrpěným pachatele.“

„Zdál by se ti tedy nešťastnější původce křivdy než její oběť?“
„To z toho vyplývá,“ řekl jsem. „Z tohoto i z jiných důvodů opírajících se o zásadu, že haněbné počínání svou vlastní příro-zeností činí lidi nešťastné, vychází najevo, že křivda někomu způsobená není neštěstím toho, na koho dolehla, ale toho, kdo ji způsobil.“

„Nyní však řečníci jednajíc právě opačně. Snaží se totiž vzbudit v soudcích soucit s těmi, kteří utrpěli něco těžkého a trpkého, ačkoliv by si spíš zasloužili politování ti, kteří něco takového zavinili; ty by neměli přivádět před soud žalobci rozhněvaní, ale spíš plně pochopení a slitování, tak jako jsou přiváděni nemocní k lé-kaři, aby soudcové trestem amputovali choroby viny. Tak by činnost obhájců buď zcela ztratila význam, nebo by na sebe musela vzít podobu žaloby, kdyby chtěla lidem prospět. I sami nešlechetní, kdyby jim bylo dovoleno spatřit nějakou štěrbinkou opuštěnou ctnost a kdyby viděli, že se trýzněmi trestů zbaví špíny svých ne-řestí a náhradou že se jim dostane šlechetnosti, ani by to nepova-žovali za trýzně, odmítli by námahu obhájců a celé by se svěřili do rukou žalobců a soudců. Následkem toho nezbyvá u moudrých ani kousek místa pro nenávisť. Kdo by přece nenáviděl dobré? Leda úplný hlupák. A na druhé straně nenávidět špatné, v tom není nic rozumného. Vždyť je-li neřest jakousi chorobou duše, tak jako slabost je chorobou těla, tu vzhledem k tomu, že lidi tělesně nemocné vůbec nepovažujeme za hodné nenávisť, ale spíš politování, ty, jejichž duši tíží nešlechetnost hroznější než každá tělesná slabost, musíme mnohem víc litovat, a ne je pronásledovat.

[4] básně

*K čemu probouzet pohyby tak velké
a svou vlastní rukou zrychlovat osudu běh?
Vždyť když hledáte smrt, ta sama spěchá
ráda a rychlé koně nikterak nezdržuje.
Lidem nestačí zuby hadů, tygrů,
medvědů, kanců — ještě mečem se napadají.
Snad pro nepodobnost a různost mravů
vedou surové války, bez práva svádějí boj,
chtějí vzájemnou ranou zbrantl zemřít?
Krutostí žádný důvod není dost spravedlivý.
Chceš dát každému, co si zaslouhuje?
Miluj, jak sluší se, dobré, se špatným soucít vždy měj.“*

[5] próza

Na to jsem jí řekl: „Vidím, jak je šťastí či nešťastí závislé na tom, co si lidé šlechetní a nešlechetní sami zaslouží. Myslím si však, že i v tom šťastí, jak si je představují obyčejní lidé, je něco dobrého nebo špatného. Vždyť ani žádný mudrc by nechtěl trávit život raději ve vyhnanství, nouzi a hanbě než žít stále šťastně ve svém městě, oplývat majetkem, mít úctu a vážnost a být silný svou mocí. Tak se totiž naplní úloha moudrosti skvěleji a spolehlivěji, když se blaženost vladařů nějakým způsobem přelévá na jejich národ, zatímco vězení, popravy a ostatní muka zákonných trestů posti- hují spíš škodlivé občany, kvůli nimž byly také ustanoveny. Proč se tedy tento stav převrací na hlavu a proč tresty určené zločincům postihují dobré a odměny za ctnosti uchvacují špatní, tomu se velmi divím a rád bych se od tebe dověděl, jaká je příčina tak nespra- vedlivého zmatku. Rozhodně bych se méně divil, kdybych věřil, že vše mísí slepá náhoda. Takto však můj úžas stupňuje představa, že vše řídí bůh. Protože on často přiděluje dobrým příjemné a špat- ným nepřijemné a jindy naopak dobrým tvrdé a špatným dopřává žádoucí, proč by se to mělo zdát něco jiného než náhoda, kdyby nebyla zjištěna příčina?“

Na to řekla ona: „Žádný div, věř-li se o něčem, že je nerozumné a zmatené, nenf-li znám rozumný důvod řádu. Ty však, i když neznaš příčinu tak dalekosáhlého uspořádání, přece nepochybuj o tom, že se vše děje správně, protože svět řídí dobrý vládce.

[5] básně

*Neut-li někdo, že Arktura hvězdy
chodí si v blízkosti samého pólu,
proč jezdit Boótiés loudavě s vozem
a proč se pozdě do moře noří,
ačkoli vychází velice brzy,
s úžasem zírá na zákon nebe.
Zbledne-li kotouč úplně Luny,
pokrytý stínem ztemnělé noci,
zazáří znovu hvězdy, jež předtím
překryla Foibé svou zářící tváří,
potom se zmocní všech národů omyl,
údery častými rozezná kotly.*

*Nežasne nikdo, že vanutí větru
do běhu bije řvoucími proudy,
nebo že zamrzlé závěje sněhu
tají pod žárem žhoucího slunce.
Příčiny toho jsou naprosto jasné,
v případě druhém však skryté nás matou.
Vřikavý zástuh je užaslý nad vším,
cokoli vzácné je anebo náhlé;
zmiž-li mlha nevědomosti,
naráz to přestane vzbuzovat údiv.“*

[6] próza

„To je pravda,“ řekl jsem. „Avšak protože je tvým úkolem vykládat příčiny skrytých věcí a odhalovat důvody zahalené mlhou, prosím tě, vysvětli mi podrobně, jaké závěry z toho učiníš, protože mě tato podivná věc převelice znepokojuje.“

Pousmála se a řekla: „Chceš na mně něco, co se zkoumá ze všeho nejhůř a co sotva lze dostatečně vyčerpat. Jde totiž o takovou látku, že utneš-li jednu pochybnost, vyrostou tomu konec, dokud je člověk jině jako hlavy nějaké saně a nebude tomu konec, dokud je člověk neupálí nejživějším ohněm své mysli. Při tom se přece zkoumá jednoduchost prozřetelnosti, ztěžování osudu, nenadálé příhody, božské poznání a předurčení, svoboda rozhodování, vesměs věci, jejichž váhu dokážeš sám posoudit. Protože však i toto poznat

patří svým způsobem k tvému léčení, pokusíme se to aspoň nakousnout, přestože nemáme mnoho času. Jestliže ti působí radost požitek z lyrické písně, musíš si toto potěšení na chvíli odložit, dokud ti po pořádku nevyložím navzájem spojené důvody.“

„Jak si přeješ,“ řekl jsem na to.

Pak jako by začala z jiné strany a mluvila takto:

„Zplození všeho na světě, veškerý postup změn podstat a vše, co se nějakým způsobem pohybuje, dostává své příčiny, řád a tvary ze stálosti božské mysli. Ta z hradu své jednoduchosti určuje mnohotvárný způsob své vlády nad světem. Když je tento způsob nazírán v samotné čistotě božského rozumu, říká se mu prozřetelnost; přihlíží-li se však k tomu, čím pohybuje a co řídí, dostal od starých jméno osud. Že to však jsou dvě různé věci, to se snadno ukáže, jestliže člověk svou myslí prohlédne povahu jednoho i druhého. Prozřetelnost je totiž sám božský rozum pevně tkvící v nejvyšším vládci všech věcí, rozum, jenž vše uspořádává, kdežto osud je uspořádání tkvící v proměnlivých věcech, jehož prostřednictvím prozřetelnost vše spojuje podle pravidel každé věci vlastních. Prozřetelnost objímá totiž stejným způsobem všechno, byť rozdílné, byť nekonečné, kdežto osud uvádí v pohyb jednotlivé věci, rozlišené místem, tvarem a časem, takže toto rozvinutí časového pořádku, sjednocené v nazírání božského rozumu, je prozřetelnost, a naopak toto sjednocení, rozčleněno a rozvinuto v čas, se nazývá osud.“

Třebaže to jsou dvě rozdílné věci, přece jedna závisí na druhé. Osudový řád vychází totiž z jednoduchosti prozřetelnosti. Tak jako umělec pracuje na díle tak, že si napřed promyšlí tvar toho, co dříve viděl souhrnně a v jednom okamžiku, právě tak bůh prozřetelností jednotně a pevně uspořádává, co se má stát, a osudem mnohostranně a v časovém sledu řídí to, co uspořádá. Ať už se tedy osud uskutečňuje prostřednictvím nějakých božských duchů sloužících prozřetelnosti, nebo ať je sled osudu spřádán nějakou duší, nebo celou sloužící přírodou, nebo pohyby hvězd na nebi, nebo andělskou ctností, nebo rozmanitou vynalézavostí démonů, nebo několika těmito příčinami nebo dokonce všemi dohromady, jedno je rozhodné jisté: že prozřetelnost je nehybnou a jednoduchou formou toho, co se má stát, kdežto osud že je hybné spojení a časový sled toho, co božská jednoduchost uspořádala, aby se stalo.

Tím je dáno, že vše, co podléhá osudu, je podřízeno také pro-

zřetelnosti, již i sám osud je poddán, avšak některé věci, nad nimiž vládné prozřetelnost, jsou nad během osudu. Jsou to ony věci, které jsou nastalo upevněny blízko prvního božstva a vymykají se z řádu osudové hybnosti. Je to jako se soustřednými kruhy, otáčejícími se kolem téže osy. Nejvnitřnější kruh se nejvíc přibližuje k jednoduchosti středu a je jakousi osou ostatních, ležících mimo něj a otáčejících se kolem něho, kdežto kruh nejvnější, otáčející se ve větším okruhu, se rozvíjí v tím větším prostoru, čím víc je vzdálen od nedělitelného středového bodu. Jestliže se však něco připojí a přidruží k onomu středu, stáhne se dohromady k jednoduchosti a přestane se rozpínat a roztékat, a podobně to, co se víc vzdálí od oné první myslí, zaplete se do mohutnějších pout osudu, a naopak čím víc se něco přibližuje oné ose věcí, tím víc se osvobozuje od závislosti na osudu. Jestliže něco utkvělo v pevné stálosti nejvyšší myslí, je prosto pohybu a vymyká se i osudové nutnosti. V jakém poměru je tedy uvažování k rozumu, to, co vzniká, k tomu, co je, časnost k věčnosti, kruh ke středu, v takovém poměru je hybný běh osudu k pevné jednoduchosti prozřetelnosti.

Onen běh uvádí v pohyb nebe a hvězdy, střídavě mísí prvky a přetváří je vzájemnou změnou. Obnovuje rovněž všechno, co se rodí a umírá, stále podobnou posloupností plodů a semen. Tento běh svazuje též lidské činy a příběhy nerozpojitelným řetězem příčin, které nutně jsou též neměnné, protože pocházejí z počátků nehybné prozřetelnosti.

Věci jsou totiž nejlépe řízeny, jestliže jednoduchost trvajících v božské myslí vytváří neměnný pořádek příčin, tento pořádek pak svou neměnností drží pohromadě věci proměnlivé, které by jinak plynuly nahodile.

Tím se stává, že tento řád má svou míru a ta vše řídí a uspořádává k dobru, ač se vám, neschopným onen řád pozorovat, všechno zdá zmatené a popletené. Neexistuje totiž nic, co by bylo děláno kvůli zlu, dokonce ani neslechtejší nedělají nic kvůli zlu. Bylo už v míře víc než dostačující dokázáno, že je při hledání dobra svádí z pravé cesty zlý omyl. Nelze si ani pomyslet, že by se řád vycházející z nejvyššího dobra jako ze svého středového bodu mohl někam odchýlit od svého počátku.

Může však být, namítněš, nespravedlivější zmatek, než když dobré potká něco nepřijemného, hned zas příjemného a špatným se také hned dostane to, co si přáli, a hned to, co nenávidí? Proží-

vají snad lidé svůj život s tak dokonalým bystrým rozumem, že ti, které odhadli jako šlechetné nebo neslechetné, musí být skutečně takoví, za jaké je považují? Ale v tom se názory lidí rozcházejí a ti, kteří si podle jedněch zaslouží odměnu, zaslouží si podle druhých potrestání.

Avšak připustíme, že někdo dovede rozlišit dobré od špatných. Bude snad takový člověk schopen ono vnitřní uspořádání složek, jak se říká o těle, vyporozovat také u duše? Podobně se diví ne-odborník tomu, proč některým zdravým tělům vyhovují věci sladké, jiným hořké, proč jedněm nemocným pomáhají léky mírné, druhým silné, avšak lékař, který rozpoznává pravou míru zdraví a nemoci a jejich smíšení, ten se tomu vůbec nediví.

Co jiného by se však mohlo zdát zdravím duše, ne-li šlechetnost? Co jiného nemoci, ne-li neřestí? A kdo jiný uchovává dobra a odhání zla, ne-li bůh, vládce a lékař duší? Když se rozhlíží z vysoké pozorovatelný prozřetelnosti, poznává, co komu vyhovuje, a dává každému, co uzná za odpovídající. A tak se rodí onen pozoruhodný zážrak osudového řádu, kdy vědoucí koná něco, nad čím nevědoucí žasnou.

Abych ti řekla něco málo o boží hloubce, tolik, na kolik stačí lidský rozum: na toho, koho ty považuješ za naprosto spravedlivého a o němž věříš, že učiní všechno, aby obhájil právo, má vše- vědoucí prozřetelnost jiný názor. Náš milý Lucanus upozorňuje, že bohům se zalíbila vítězná věc, avšak Catonovi prohraná. I v tomto případě je tedy sice všechno, co vidíš probíhat jinak, než jsi čekal, řád pro věci správný, pro tebe je to však zvrácený zmatek.

Připustíme však, že je někdo tak mravný, že se božský i lidský soud o něm shoduje, ale přesto je slabý silami duševními. Kdyby ho postihlo nějaké protiventství, byl by možná konec s jeho nevinností, která mu nemohla zachovat štěstí. Moudré vedení užší tří tedy toho, koho by něčestí mohlo učinit horším, aby netrpěl ten, pro koho by to nebylo vhodné. Jiný je dokonale ve všech ctnostech, je bezúhonný a nejbližší bohu; v jeho případě považuje prozřetelnost za naprosto nesprávné, aby byl zasažen nějakým protiventstvím, a to do té míry, že ani nedovoluje, aby jej týraly tělesné choroby. Je vskutku pravda, co řekl kdosi, kdo vyniká i nade mně, že

nebesa stvořila tělo, jež patří svatému muži.

Často se však stává, že je dobrým odevzdána nejvyšší moc, aby byla potlačena přebujelá neslechetnost. Jiným prozřetelnost přiděluje podle hodnoty jejich duše cosi smíšeného; některé týrá, aby nezbujněli dlouhým štěstím, jiné podrobuje tvrdým zkouškám, aby otužili ctnosti duše užíváním trpělivosti a cvičením v ní. Jiní se přehnaně bojí něčeho, co mohou snést, další zase přehnaně podceňují něco, co nemohou snést. Těm prozřetelnost umožňuje, aby se smutnými zážitky sami vyzkoušeli.

Někteří si vykouplili na staletí úctyhodné jméno slavnou smrtí; jiní tím, že se nedali přemoci utrpením, dali ostatním příklad, že zla ctnost nepřemohou. Není nejmenší pochyby o tom, že to vše se děje správně a uspořádaně a k dobru těch, kterých se to týká.

Vždyť i skutečnost, že se neslechetným hned přihází něco smutného, hned něco vytoženého, odvozuje se z týchž příčin. Tomu smutnému se nikdo nedívá, protože si všichni myslí, že si to svým špatným jednáním zasloužili. Jejich potrestání jednak odvrací ostatní od zločinů, jednak napravuje postižené. Radostné zážitky pak jako by k dobrým lidem mluvily a důrazně jim dokazovaly, co si mají myslet o takovém štěstí, které často vidí sloužit neslechetným. Přitom je myslím správně rozděleno i toto: někdo je od přirozenosti tak prudký a nerozvážný, že by ho nedostatek majetku mohl spíš ještě rozdráždit k zločinům; jeho nemoc léčí prozřetelnost množstvím peněz jako lékem. Když se jiný dívá na své svědomí pošpiněné hanebnostmi a srovnává se se svým osudem, přepadne ho možná strach, že jej zarmoutí ztráta toho, co užívat je pro něho příjemné. Změní tedy své mravy a z obavy, aby nepřišel o své štěstí, opustí špatnost. Jiné strhlo do zasloužené zkázy nehodné užívání štěstí. Některým bylo svěřeno právo trestat, aby to bylo pro dobré podnětem k cvičení, pro špatné k potrestání. Neboť tak jako není možné žádné spolčování mezi šlechetnými a neslechetnými, tak se ani sami neslechetní nemohou mezi sebou dohodnout. A jak jinak, když každý z nich je sám se sebou v rozporu, protože mu něčestí rvou svědomí, a oni často dělají takové věci, že po jejich provedení sami docházejí k názoru, že je neměli dělat?

A tak často ona nejvyšší prozřetelnost způsobila úžasný zázrak, že špatní učinili jiné špatné dobrými. Někteří pod dojmem, že snášejí něco nespravedlivého od těch nejhorsších, vzpláli nenávisť

k vinkům a ve snaze nebytí podobní těm, které nenáviděli, se vrátili na správnou cestu.

Jen pro božskou moc je totiž zlé i dobrým, když z něho náležitým užíváním dokáže vylákat nějaké dobro. Všechno v sobě totiž zahrnuje jakýsi řád, takže to, co se vzdálilo z místa, jež mu bylo rozumem v onom řádu určeno, přejde zase do nějakého řádu, i když jiného, aby v království prozřetelnosti libovali nebylo nic dovoleno.

Je pro mě těžké, bych o všem jak bůh teď hovořil správně.

Člověku není totiž dovoleno ani rozumem pojmut celé soukolí božského díla ani vysvětlit je řečí. Nechť stačí aspoň poznání, že bůh, tvůrce všech podstat, sám vše řídí k dobru a uspořádává a ve své snaze zachovat vše, co stvořil k své podobě, vyhošťuje všechno zlo z hranic své říše zřetezením osudové nutnosti. Tím se stává, že podíváš-li se na pořádající prozřetelnost, dojdeš k názoru, že nikde není žádné zlo, ačkoliv se věří, že ho je na světě nadbytek.

Vidím však, že jsi už hezkou chvilí obtížen váhou tohoto zkoumání a unaven příliš dlouhými úvahami a že čekáš na nějakou sladkost z písně. Přijmi tedy doušek, aby ses jím osvěžil a pevněji pak kráčel dále.

[6] básně

*Chceš-li bedlivě s čistou myslí
poznávat zákony hřmíčího božstva,
pohled na nebe, na jeho vrcholy!*

*Hvězdy tam podle povívané úmluvy
od věků krouží v míru a pokoji.*

*Slunce, jež rozpálil narudlý oheň,
nekřídí cestu vychladlé Luně,*

*Velký vůz, který se na samém vrcholu
vesmíru otáčí rychlými oběhy,*

*nikdy se v západní hlubíně nekoupe,
netouží v moři smocit své plameny,
ať vidí nořit se ostatní souhvězdí.*

*V neměnném střídání období ohlásí
večerní hučda, že přichází noc a stín.
Jitřenka přiváží nazpátek milý den.*

Tak je díky vzájemné lásce vše na světě ve věčném pohybu, nesvorná válka tak výhost má z krajů, kde hořelky jsou domovem.

Taková svornost spojuje rozporné prvky v přírodě správným způsobem,

takže se střídá vlhké se suchým, s chladem se vedra vyrovnávají,

prchavý oheň vznášá se do výše,

těžká země svou váhou se propadá.

Proto též, když přijde vláhé jaro,

rok plný květů vůněmi dýchá,

horoucí léto zas vysouší zrna,

podzim se vrací obtížen jablky,

zimu zas zalévá vydatný lijavec.

Takové mísení život a rozvíjí

všechno, co na zemi životem dýchá,

také však uchvátí všechno, co vzniklo,

skryje to, odnese, ponoří v záhubu.

Zatím však tvůrce ve výši trůní,

otěže drží a celý svět řídí,

král je a pán, je pramen a původ,

zákon a moudrý rozhodčí práva,

a co on uvede v pohyb, to sám též

střhne zpět, zastaví, bloudí-li, upevní.

Všechno, co stálý řád drží dnes v kolejkách,

urváno od zdroje pulko by na kusy,

kdyby šel nestříhl z přímého pohybu,

nezabíhal znova na dráhu kruhovou.

To to je láska společná všemu,

cokoli hledá jako cíl dobro,

protože jinak by nemohlo trvat,

ledaže láska pomůže k obratu,

k splýnutí s příčinou, kolébkou vzniku.

[7] próza

Vidíš už tedy, co vyplývá z toho, co jsme řekli?“

„A co?“

„Že každý úděl je dobrý.“

„A jak je to možné?“ zeptal jsem se.

„Dávej pozor. Protože každý úděl, ať radostný, nebo nepřijemný, přichází, aby jednak odměnil nebo cvičil dobré, jednak potrestal nebo napravil špatné, je dobrý každý, o němž je známo, že je buď spravedlivý, nebo užitečný.“

„To je sice naprosto správný závěr, a vezmu-li v úvahu, jaké poučení jsi mi nedávno dala o prozívatelnosti a o osudu, opírá se tvůj názor o pevné základy, avšak zařadme ho, nemáš-li nic proti tomu, mezi věci, které jsi před chvílí označila jako nečekané.“

„Jakto?“ zeptala se.

„Protože se v běžném hovoru často říká, že úděl některých lidí je zlý.“

„Chceš tedy, abychom se na chvíli přizpůsobili tomu, jak mluví obyčejní lidé, aby se nezdálo, že jsme se příliš vzdálili od lidských zvyklostí?“

„Jak chceš,“ řekl jsem.

„Tak tedy: považuješ za dobro, co prospívá?“

„Ano.“

„A prospívá, co cvičí nebo napravuje?“

„Připouštím,“ řekl jsem.

„Patří to tedy mezi dobra?“

„Jakpak ne!“

„To je však případ těch, kteří obrnění ctností vedou válku s protiventstvím, nebo těch, kteří se odklánějí od nečestí a dávají se na cestu ctnosti.“

„To nemohu popřít,“ řekl jsem.

„A příjemný úděl, jaký je dáván jako odměna dobrým, považuje lid za zlý?“

„To rozhodně ne, ale pokládá ho za úděl nejlepší, jaký také skutečně je.“

„A co jiný úděl, který spravedlivým trestem krotí špatné, zdalipak takový úděl považuje lid za dobro, ačkoliv je drsný?“

„Kdepak,“ řekl jsem, „soudí, že takový je nejnešťastnější ze všech, jaké si lze vymyslet.“

„Hleď tedy, abychom řídíce se mнением lidu nedošli k závěru naprosto nečekanému.“

„K jakému?“

„Z toho, co jsme připustili, vyplývá, že úděl těch, kteří ctnost mají nebo v ní činí pokroky nebo ji získávají, je dobrý, ať je ja-

kykoli, avšak pro ty, kteří setrvávají v neshlechtnosti, je každý úděl nejhorší.“

Řekl jsem na to: „To je pravda, i když se to nikdo neodvážil přiznat.“

„Proto nesmí být mudrc tak rozmrzělý, kdykoli je zatažen do boje se svým údělem, tak jako se nehodí pro muže statečného, aby se rozhořčil, kdykoli zazní válečná vřava. Oběma totiž nesnáze samy poskytují látku — jednomu k zvýšené slávy, druhému k zdonalení moudrosti. Podle toho má své jméno i *virtus* — ctnost, že se opírá o vlastní síly — *vires* a nenechá se přemoci protivensstvím. Vždyť vy, kteří děláte pokroky v ctnosti, jste sem nepřišli proto, abyste se rozplynuli v požitcích a zmalátněli v rozkoších. Svádíte nadmíru prudký boj proti každému údělu, aby vás nezdolal, je-li smutný, nebo nezkazil, je-li příjemný. Pevnými silami se držte uprostřed! Vše, co zůstává pod tímto středem nebo jej překračuje, má v sobě pohrdání štěstím, nemá v sobě žádnou odměnu za podstoupenou námahu.

Je ve vašich rukách, jaký úděl si raději vytvoříte. Každý, jenž se zdá hořký, trestá, jestliže necvičí nebo nenapravuje.

[7] báseň

*Agamemnón deset let válčil s Trojou,
až ji zničil, pomstil tak svého bratra,
jeho lože manželské opuštěné.
Když chtěl naplnout plachoty řeckých lodí,
musil krví vykoupit přizeň větrů;
jako smutný kněz — už ne otec! — stábil
obětovat ubohé dcery život.*

*Odysseus oplakal ztrátu druhů,
které krutý Polyfém v strašné slují
nechal ve svém bezedném bříše zmizet.
Žurivce však zaplatil hořkým pláčem
potěšen: jediné oko ztratil.*

*Tvrdé práce získaly Herkulovi
slávu. Zkrotil Kentaury příliš pyšné,
kžáči lovití ltiému z těla stáhl,
ptáky šelvy postřílel nechybnými,*

*těž se jablěk zmocnil, ať drak je hlídal,
zlatým kovem obitžil levou ruku.
Psovi z Hádu uvázal troji řetěz.
Dioméda porazil, mrtvé tělo
jeho koním předhodil, strašnou píci.
Hydře hlavy jedové ohněm spálil.
Acheloos za čelo zohavené
zastýděl se, pod vodu skryl svou hlavu.
Antaiovi život vzal v písku pouště.
Euandřův hněv zaplatil Cacus smrtí.
Plece, které celický svět měl tlačit,
pěnou kanec pořádně štětinatý.
Při své práci poslední zvedl nebe
na svou šíji nehnutou; nebe zase
bylo jeho odměnou za tu práci.*

*Jděte nyní statečně tam, kam vede
příklad cestou vyzkoušenou. — Baby! Proč se
zdá k práci točíte? Za vítězství
nad zemí je odměnou hvězdné stálo!“*

[1] próza

Po těchto slovech se chystala změnit směr své řeči a probírat a vysvětlovat něco jiného. Já jsem ji však přerušil: „Tvé napomenutí je správné a zcela hodné tvé vážnosti, avšak z vlastní zkušenosti vím, že otázka předvídání je proletena s větším počtem otázek dalších, jak jsi o tom před časem mluvila. Musím se tě totiž zeptat, zda si myslíš, že vůbec existuje náhoda, případně zač náhodu považuješ.“

Ona mi odpověděla: „Spěchám splnit svůj slib a tím splatit svůj dluh a otevřít ti cestu k návratu do vlasti. Třebaže je velmi užitečné poznat tyto věci, přece jen jsou trochu stranou našeho záměru a bylo by možné se obávat, že unaven zacházkou nebuděš stačit na projtíí přímé cesty.“

Na to jsem jí řekl: „Toho se vůbec neboj. Vždyť odpočinkem pro mě bude poznání toho, z čeho mám největší potěšení. Protože tvůj výklad je zároveň po všech stránkách spolehlivý, nelze pochybovat o ničem, co z něho vyplývá.“